

del s.XIX, però, hi havia dues fires principals, i era allà on el comerç prenia un protagonisme realment important. Les dates d'aquests esdeveniments tant importants a la vida pagesa d'aleshores eren, la primera entre finals de febrer o principis de març, i la segona per la Mercè, és a dir, pels voltants del 22 de setembre.

Val a dir que entre aquesta segona i l'actual Fira de Santa Tecla hi ha un cert paral·lelisme per l'època de l'any en què s'escau, podem trobar-hi similituds tant en el lloc, com en part, en el contingut i la importància.

Un altre punt a tenir en compte del *Calaix de Sastre* són totes

les anotacions referents a les celebracions eclesiàstiques i les festes civils. I és que sovint, no ens adonem dels canvis que les tradicions han anat patint al llarg de la història. Llegint el que ens explica el Baró de Maldà podem adonar-nos que tots els costums i les festes de la vila de Berga a les que estem tan acostumats avui, han patit uns canvis molt importants al llarg del temps. Algunes, com les processons, han desaparegut totalment de les nostres celebracions, d'altres han perdut importància, per exemple les misses, i d'altres han canviat de tal manera que ens seria impossible imaginar les distorsions que han patit si no tinguéssim al-

gun referent que en parli: aquest és el cas de La Patum.

Les Patums que va veure el Baró de Maldà durant la seva estada a la capital berguedana van ser una mica desafortunades. Degut a l'estat d'alerta en què es trobava la vila a causa de la guerra (igual que totes les altres poblacions), el Corpus de 1809, així com el dels anys que el seguien, no es van acabar de celebrar en la seva totalitat. Així ho explicava, el dia 4 de Juny d'aquest mateix any: *"En esta real vila de Berga, també tenen gegant però com malalts [...] no han eixit a ballar, corrent los carrers o el Carrer Major de Berga, [...] reservant-se tota esta bulla per lo temps de sosiego i tranquil·litat"*

Finalment, sembla que la misèria i la mala vida a Berga comença a acabar-se durant el mes de gener de 1813, amb el trasllat de la Junta Superior a Vic i la millora de les notícies sobre la guerra: les tropes de Napoleó estan en decadència i inicien la seva imminent retirada. Els ànims dels vilatans reflloreixen i agafen un caire una mica més optimista. El Baró de Maldà veu proper el seu retorn a Barcelona quan, el 28 de maig de 1814, aquesta és deslliurada de tropes franceses.

Balma Badal i Díez

DOSSIER

RAMON VILADÉS

Fortificació de Busa (1811-1812)

Marc històric

En un altre article d'aquest dossier, Rosa Serra parla llargament de la Guerra del Francès, les seves causes i les seves conseqüències. Per tant, creiem que per entendre bé l'aventura de fortificar Busa, cal llegir abans l'article esmentat.

El 9 de febrer de 1808 un cos de l'exèrcit de Napoleó entra a la Península, amb el pretext de complir amb el tractat de Fontainebleau, a través del qual Espanya i França es repartien el pastís de Portugal. En realitat el que volia Napoleó era tenir un cert control de la monarquia espanyola perquè l'ajudés a lluitar contra Anglaterra.

Dominar Espanya volia dir poder controlar el comerç de metalls preciosos que es treien de les colònies americanes. Per altra banda Napoleó sabia que l'exèrcit espanyol era molt fe-

ble, que no trobaria resistència en la societat espanyola, i que les classes altes i el clergat el recolzarien. No es va equivocar amb els primers, però sí amb els segons. Tant el baix clergat com el poble van oposar-li una forta resistència a través del sistema de guerrilles. Amb tot, a finals de febrer, els francesos ja havien ocupat la Ciutadella i Montjuïc, i es passejaven per Catalunya com a amos i senyors.

Catalunya tenia una aversió ancestral als francesos, sobretot després de la Guerra Gran (1793-1795). Aquest odi va afavorir, tot seguit, i per la pressió popular, la creació de Junes Locals de defensa, arreu de les ciutats més importants de Catalunya, com alternativa a les autoritats governatives. Tantes juntes van provocar un caos impressionant, i es va proposar de formar-ne una per tot Principat. I així fou. El 18 de juny de 1808, neix a Lleida

la Junta Superior de Catalunya i s'anul·len totes les altres. Amb el recolzament de la Junta, el poble es va llançar a una lluita de guerrilles, les quals fustigaven constantment les columnes franceses.

Solsona i el Solsonès

Citem alguns fragments del llibre *Solsona en les guerres del segle XIX a Catalunya*, d'Antoni Llorens, que fan referència a Solsona i al seu entorn.

La Junta Superior de Catalunya es va trobar de seguida amb el gran problema d'haver de fer front a les enormes despeses de la guerra. El clergat del bisbat de Solsona va contribuir a la guerra a través de les prebendes vacants, delmes, subsidis i fons de beneficis; igualment havien de pagar un tant per cent sobre les rendes per cap. La diòcesi de Solsona representava la part més petita i més pobra dels bisbats de Catalunya, i

havia de carregar amb un pes que superava les seves forces. L'estirari-arronsa entre la Junta i el bisbe de Solsona va ser patètic. Uns necessitaven diners i els altres ja no els en quedava.

Entre el 25 de març i l'11 de juliol de 1810, la Junta establix la seva seu a Solsona, per considerar la ciutat un lloc més segur. Però, vet aquí que el 19 d'octubre d'aquest mateix any, entren a Solsona deu mil infants i vuit-cents cavalls de les tropes napoleòniques dirigides pel general Macdonald, mariscal de l'Imperi. Avisats els habitants, amb temps, s'evacuà la ciutat, i només hi varen quedar unes cent persones. Els francesos hi varen sojornar fins el dia 26. Durant la seva estada feren incursions per la comarca i sembraven el pànic pertot arreu on passaven, robant i saquejant-ho tot.

Aquestes ràtzies i l'incendi de la catedral de Solsona les explica

el rector de Sant Feliu de Lluelles, Mn. Marc Rovira, en un diari que va escriure sobre aquesta guerra. L'original es va perdre, i només en resta uns apunts que va fer-ne Mn. Serra Vilaró. Diu: *"Era divendres que entraren los gavatxs a Solsona i havent empleat tota aquella nit i lo dissabte en saquejar no sols aquella ciutat sino també tot els encontorns, la Ribera Salada i aquesta part fins al Cardoner. Tots estàvem en un continuo sobresal i gran temor. I no sols los de l'altra part del Cardoner havien fugit i desempa-rat les cases a luego que saberen que eren a Solsona, però també en tots los plans de Navès apenas havia quedat en les cases mes que algun home per a guardar-les fins que los gavatxs arribessin. [...] No seria fàcil explicar i fer comprendre lo tropell que hi hagué en tot aquest terreno, i més per part de la muntanya, perquè a més de la solitud en retirar les coses, tement que també hi arribarien los gavatxs, tenien continuament les cases plenes de gent de totes classes que anaven fugint i passant d'una casa a l'altra sense tenir destino fixo on parar. Per esta vora del camí ral, com se donava per certíssim que lo exèrcit francès hi passaria, a lo menos estiguérem llibres d'aquest tropell."* [...]

"Entre els molts mals que feren, danys que causaren i alguns morts, fou molt considerable i sensible la crema de la catedral que executaren en la mateixa nit que marxaren, en la qual no hi va restar cosa alguna sino la capella de la Mercè i alguns altars tras lo cor, tots fumats, caient a terra teulades i voltes i fins les campanes del campanar [...]"

Segons el Dr. Antoni Llorens, aquesta versió és exagerada, ja que en cap més lloc es parla de campanes, i de la catedral només va caure la volta del presbiteri, es va cremar el retaule del segle XVII, i la capella del Claustre; la imatge de pedra de la Mare de Déu quedà feta bocins, però es va poder restaurar (1).

Busa. El territori

Entre la depressió central i els Pirineus, una illa muntanyosa que s'estén de ponent a llevant, emmurallada per cingles verticals, trenca la monotonia de les serres i altiplans de la Catalunya Central. És el lloc de Busa, al Baix Pirineu. Aquesta illa de conglomerats que és el Pla de

Busa està arrecerada pel Serrat de les Gralles, el cim més alt del qual és el Cogul (1.526 m). Al l'extrem nord-occidental del Pla destaca el Capolat (1.361 m), i el Capolatell (1.311 m), anomenat la Presó, a causa d'haver-hi hagut presos durant la guerra del Francès i de la primera carlinada. Al centre, la casa Rial, l'única del Pla habitada actualment, està a una alçada de 1.322 m.

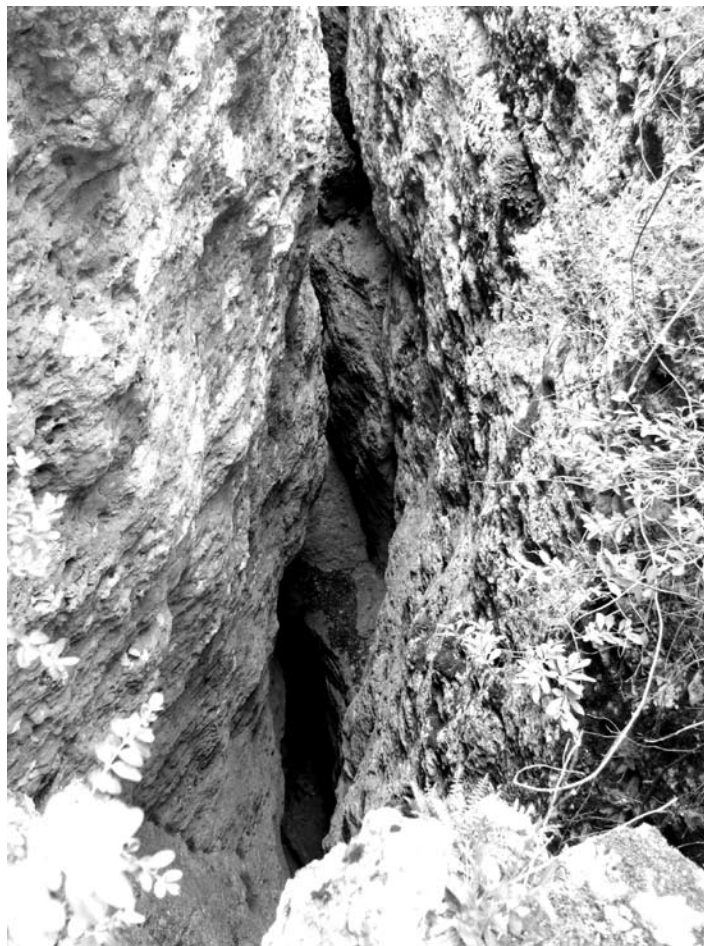
Les roques de la serra de Busa són conglomerats dipositats pels curts i violents rius pirinencs durant l'Oligocè (fa uns 25 milions d'anys), a l'antiga línia de costa del mar de la depressió de l'Ebre fins a l'actual Montserrat.

A la zona del Capolatell aquests conglomerats estan trencats. Un d'aquests esvorancs s'ha erosionat a causa dels agents atmosfèrics al llarg del temps, fins al punt que presenta una obertura suficientment gran com per evitar el pas d'una persona. Aquesta obertura és la que separa el Capolatell (presó) de la resta de la serra. Els presoners travessaven l'esvoranc a través d'un pont de fusta que, un cop dins la petita illa, era retirat

Imatge de St. Cristòfol, patró de la parròquia de Busa.
R. VILADÉS

Impressionant avenc de la presó, de 115 m de profunditat. R. VILADÉS

perquè no poguessin tornar enrere.

El Capolatell o presó presenta una sèrie d'esclerxes, salvables, però molt profundes, que es converteixen en avencs (el Capolatell-1 i el Capolatell-2, el més profund dels quals, mesura 115 metres de fondària). (2). Fa una vintena d'anys un dels espeleòlegs que van explorar l'avenc va tenir la pensada de pintar un diable, de color vermell fort, a la seva entrada. Ho remarcuem, perquè els qui han visitat o visitaran la cova no es pensin que el van pintar els presoners.

Històricament el mot Busa apareix en un document de l'arxiu capítular del bisbat de Solsona, de l'any 989 (in monte de *Businus*). La parròquia de Sant Cristòfol de Busa és esmentada el 1043, amb el nom de Galtén, i formava part de l'antiga jurisdicció eclesiàstica de Sant Pere de Graudescales. L'església actual data de 1758, i va ser construïda sobre els murs de l'església del segle XI, dels quals en queda ben poca cosa.

No hi arribà la carretera fin el 10 de juliol de 1952, data de la inauguració. Fins aleshores mai cap vehicle no havia trepitjat l'altiplà; els carros els portaven desmuntats a peces, per tornarlos a muntar a dalt (3).

El document més antic que posseïm de la fortificació de Busa és el manuscrit inèdit de la memòria de les obres, redactada per Agustí Canelles, director de la fortificació i ajudant de camp del Capità General de Catalunya, D. Luís Lacy.

La memòria, escrita en castellà, està dividida en tres apartats: *Descripción de la montaña de Buza; 2- Apuntaciones para la continuación de sus obras; 3- Descripción de Buza (en inglés)*. És un manuscrit de 52 folis, amb bona caligrafia, on Canelles explica amb tot detall els preparatius i l'execució de la fortificació, com veurem més endavant. Aquest document, signat a Vic, el 20 de febrer de 1813, està dipositat al *Centro Geográfico del Ejército. Archivo Cartográfico y de Estudios geográficos de Madrid* (4).

Abans de parlar del document fem una breu ressenya biogràfica dels dos personatges que van decidir de fortificar el recinte singular de Busa.

Església parroquial de St. Cristòfol de Busa.

R. VILADÉS

Casa Rial, al bell mig del pla, dedicada a la restauració.

R. VILADÉS

Agustí Canellas i Carreras

Nasqué a Alpens el 1765 i morí a cal Trinxet d'Alella el 1818, on havia fixat la seva residència.

Després dels estudis primaris va cursar filosofia, matemàtiques i nàutica, a Barcelona. El 1789 va viatjar a Veracruz -Mèxic- i entrà com a frare en l'Orde dels Trinitaris Calçats. Novament traslladat a Barcelona (1803) va ingressar a la Reial Acadèmia de Ciències Naturals i de les Arts, d'on va ser catedràtic de cosmografia, de matemàtiques i de nàutica. En prendre possessió va llegir *un proyecto de una medida universal sacada de la Naturaleza*.

El 1805 va participar de forma activa en l'última fase del mesurament del meridià Dunkerque-París Barcelona, a fi d'establir la mida del *metre patró*, i col·laborà amb els astrònoms francesos Jean Baptiste Delambre i Pierre François Méchain durant la seva estada a Catalunya.

Uns anys abans d'esclatar la Guerra del Francès, el 1803, entrà com a topògraf en l'Estat Major dels generals O'Donell i Francesc de Copons. Va portar a terme itineraris i descripcions topogràfiques de diversos llocs i ciutats; el 1810 fou nomenat capità de guies, càrrec que desenvolupà fins acabada la guerra. El 1813 va aixecar plànols i fer descripcions de la ciutat de Vic i del seu entorn. Precisament, és des d'aquesta ciutat, i en aquest mateix any, on escriu les memòries de la fortificació de Busa.

Inventà un aparell, anomenat *precisiu*, a fi de millorar d'una forma més exacta les observacions geodèsiques i astronòmiques. També va publicar *Elementos de astronomia nàutica* (1816). Un any abans de morir (1817) havia començat a estudiar un sistema per aprofitar l'aigua del Llobregat, projecte que no pogué acabar (5).

Luís Roberto de Lacy i Gautier

Va néixer a San Roque, Cadis, l'11 de gener de 1772 i morí a Malloca, el 1817.

Era descendent d'irlandesos i de família de militars, ja que el seu avi havia estat coronel, el seu pare pertanyia a l'exèrcit espanyol, i la seva mare, d'origen francès, també era filla de militars espanyols. El 1785, als tretze anys, va començar la carrera militar en formar part d'una expedició a Puerto Rico, al costat dels seus oncles Joan i Francesc. Durant aquesta campanya va demostrar una gran valentia, ja que sempre volia ser a primera línia de la lluita. Com a reconeixement de la seva audàcia el varen nomenar sotstinent d'infanteria, quan tot just tenia 14 anys.

El 1794 va a la campanya del Rosselló, amb el grau de capità, d'on va retornar en firmar-se la pau de Basilea. El desembre de 1799 va ser destinat a les Canàries,

on les seves aventures amoroses el van enfrontar amb els seus caps i va ser desterrat a l'illa de *Hierro*. El seu caràcter violent el va fer decidir a escriure unes cartes insultants als seus superiors, cosa que li va valdre l'expulsió de l'exèrcit i un any de presó. En acabar de complir la condemna, el 1803, es traslladà a França, i entrà en l'exèrcit que anava de campanya a Alemanya, on obtingué el grau de comandant.

El 1808, en començar la guerra amb França, torna a Espanya i és admès a l'exèrcit amb el grau de capità. Per les seves accions contra els francesos, assoleix el títol de mariscal de camp, i el 1811 és nomenat Capità General de Catalunya.

No és de la nostra comesa relatar totes les seves accions a Catalunya; només destacarem que es va preocupar de la defensa de la muntanya i del monestir de Montserrat i que va ser l'ànima de la lluita a Catalunya durant els últims anys de la guerra; va procurar de defensar Solsona i les places de Cardona i la Seu, i va fortificar la muntanya de Busa, perquè creia que era un lloc segur per ensinistrar i instruir els quintos.

El gener de 1813, la Regència el va nomenar Capità General de Galícia i li va donar el comandament de l'anomenada *Reserva de Galícia*. Hi va estar fins el març de 1814, moment del retorn de Ferran VII, i va fixar la seva residència a Vinaròs.

L'agost de 1816 es trobava a Andalusia, i el novembre d'aquest any es trasllada a Catalunya i amb el general Milans del Bosch, trama un alçament per proclamar la Constitució de 1812. La insurrecció fracassa i, Lacy, traït, és detingut i empresonat, mentre Milans s'escapa i passa els Pirineus. El Capità General de Catalunya, Castaños, després de processar-lo el condemna a

mort. A causa dels problemes que podien sorgir si l'ajusticiaven a Catalunya, el varen traslladar a Mallorca, i fou afusellat en el fossar del castell de Bellver, el 5 de juliol de 1817 (6).

EL DOCUMENT

El títol complet és: *Descripción histórica, topográfica y militar de la montaña de Buza, y explicación del Plano geometrico del terreno incluido en el recinto de aquella vasta fortificación.*

Atesa la seva importància, molt ens plauria de poder transcriure sencera la memòria de Canelles, però l'espai d'un article no ens ho permet. Per això hem optat per ferne un resum, el més fidel possible. En no citar-lo textualment, i tractant-se d'un extracte, ens hem pres la llibertat de traduir-lo al català. Deixem parlar, doncs, l'autor:

A finals d'agost de 1811, el Principat es trobava en una situació pèssima a causa de la pèrdua de les places de Tarragona i del castell de Sant Ferran de Figueres, per la dispersió escandalosa del nostre exèrcit, i perquè es rumorejava que el general Lacy marxaria de Catalunya a causa de la poca resistència que trobava l'exèrcit francès.

Ja que no restava un lloc segur on el govern i les poques tropes que quedaven es poguessin refugiar, vaig proposar al Sr. Lacy que visités la muntanya de Buza, lloc que jo considerava ideal per refugiar-se, per defensar-se i, si calia, per organitzar un nou exèrcit.

Lacy em va agrair la proposta, i l'1 de setembre sortíem de Berga amb la seva comitiva, el governador de la plaça de Cardona, D. Miguel López Baños, i a les 11 del matí ja havíem arribat a la rectoria de Buza, lloc on Lacy em digué que em quedés a fi d'aixecar un croquis del terreny, mentre ell i la seva comitiva van recórrer la major part del Pla i dels nombrosos penya-segats que l'envolten. Va comprovar que aquell lloc era immillorable, tal com jo li havia dit, i abans de marxar ja havia decidit de fortificar la muntanya. Retornats a Berga, el dia 2, em va ordenar que immediatament em traslladés a Buza,

Vista aèria del pla de Buza. ARXIU CASA RIAL

Ca l'Artiller. És l'única casa que resta d'enpeus, construïda durant la fortificació, i que serví de magatzem d'artilleria. La major part de l'eficaci és de tàpia. R. VILADÉS

amb el nomenament de director de les obres de fortificació que calien per assegurar la fortalesa del recinte.

El dia 3, doncs, ja tornava a marxar cap a Buza per fer-ne un reconeixement exhaustiu a fi de descobrir tots els punts que calia fortificar. En aquest segon examen vaig descobrir que l'empresa seria més costosa del que m'havia imaginat, per la qual cosa vaig suspendre els treballs i vaig comunicar a Lacy les dificultats i els obstacles que ens trobaríem si tiràvem endavant l'obra. Em va contestar immediatament, i em digué que malgrat els entrebancs continuéssim amb el projecte. No solament això, sinó que va enviar-nos el Col·legi de Cadets de Cavalleria, el d'Infanteria, el Cos d'Instrucció de Sergents, Caporals, Tambors i Pèrits.

Tres han estat els motius pels quals s'ha escollit Buza: L'exposició històrica de la Plaça; la gran

impressió que s'ha emportat Lacy; i la bona opinió de tots aquells que l'han visitada.

Posició geogràfica

Explica llargament els treballs i els mètodes que va utilitzar per trobar, de la manera més exacta possible, la posició geogràfica de Buza, centrada en la casa Rial. Va utilitzar els aparells de què disposava en aquell moment: un quadrant mòbil astronòmic, un sextant anglès de Bradford i altres aparells menors. El resultat fou, que la casa Rial està situada a 42^a, 5', 52" de latitud N, i a 7^a, 50', 36" de longitud E de l'illa de Lleó.

Topografia de Buza

La serra de Buza està situada als baixos Pirineus, els declivis dels quals s'adjunten amb els seus vessants escabrosos i profunds. Després d'haver pujat per camins abruptes i serpentejants que

travessen el pendent fem cap a un gran Pla encerclat d'horribles espadats d'una alçada increïble. No podem descriure l'agradable sensació que hom experimenta quan, després d'aquests precipicis descobreixes la bonica i extensa planúria, resguardada per turons i crestes més suaus. Des del turó de la Guàrdia es pot observar bona part de Catalunya, i, si és un dia clar, fins i tot, és veu el mar.

El Pla està poblat de frondosos boscos de pins, roures, alzines, boixos i ginebres. Es cultiven alguns camps, però la major part del terreny està destinat a pastures, que a la primavera es cobreixen de flors i herbes medicinals i flairoses, i, a l'estiu, s'hi troba gran quantitat de maduixes. També hi ha arbres fruiters i dues fonts d'aigua de bona qualitat.

Té tres punts anomenats el grau: el Grau del Rial, a migdia,

on hi ha l'entrada principal; a ponent, el Grau de l'Areny, camí de Sant Llorenç de Morunys (7), i el Grau de la Guàrdia; al nord, el pas de la LLebre.

El clima és saludable, malgrat que les estacions són un xic inclements, i els hiverns freds.

Enmig del Pla, un turonet allargassat i de poca alçada forma un semicercle obert per la part de migdia, on s'han construït les barraques de maçoneria i de fusta, i que serveixen per als soldats de cavalleria, d'infanteria i per als Establiments d'instrucció militar. També s'ha fet un pla general de construccions, ja que si la població s'incrementa, com desitja el General, cal tenir-les a punt. Aquest campament té la forma següent: una plaça central de 36 vares (8) de costat, de la qual surten dos carrers paral·lels de cada un dels costats, i travessats per altres carrers transversals, formant illes. Aquests carrers tenen 5 vares d'ample, menys el carrer principal que puja de la part de migdia que en té 6. A banda i banda d'aquest carrer major i prop de l'andana que tanca la plaça hi ha projectades dues cases quadrades que hauran de servir per a la instrucció dels establiments militars. En els quatre costats de la plaça hi haurà l'habitatge del Governador, els dels seus ajudants i les oficines reials. A cada illa que formen els carrers s'hi construïran

les casetes, orientades de nord a sud i de llevant a ponent, de tal manera que seran ben airejades per totes bandes.

Davant d'aquesta petita població hi ha un planell força gran que servirà per a la instrucció militar.

A més d'aquestes cases que avui formen la població de Busa hi ha la rectoria i l'església, la casa Rial, únics propietaris; la Bertolina i la Vila, dues cases d'un mateix propietari, amb bones terres, cultivades per masovers. Una casa nova que ha fet construir el Coronel del Batalló Anglo-català, D. Bruin Green, i que actualment serveix d'habitatge al Comandant i guàrdia del magatzem d'artilleria. Igualment s'han construït moltes barraques de fusta al costat del Rial per a

transeünts, revenedors i botiguers, i algunes al costat de la Vila i de la Bertolina.

Entre la Rectoria i el Rial hi ha dues fonts que, malgrat no són molt abundants, n'hi hauria prou per fornir-ne tota la guarnició que hi hagués en aquesta Plaça. Segons el que jo he examinat amb els millors minadors de la província n'hi trobaríem d'altres, encara que no puc assegurar que els seus cabals siguin constants. Amb el cabal d'aigua que m'asseguren els minadors es podrien regar els horts, fer moure un molí de pólvora per a barrines de fusell a la fàbrica d'armes, i tal vegada per un molí fariner, tot dintre del mateix recinte.

A la part occidental d'aquest Pla hi ha les illes de Capolat i el Capolatell [lloc conegut per la

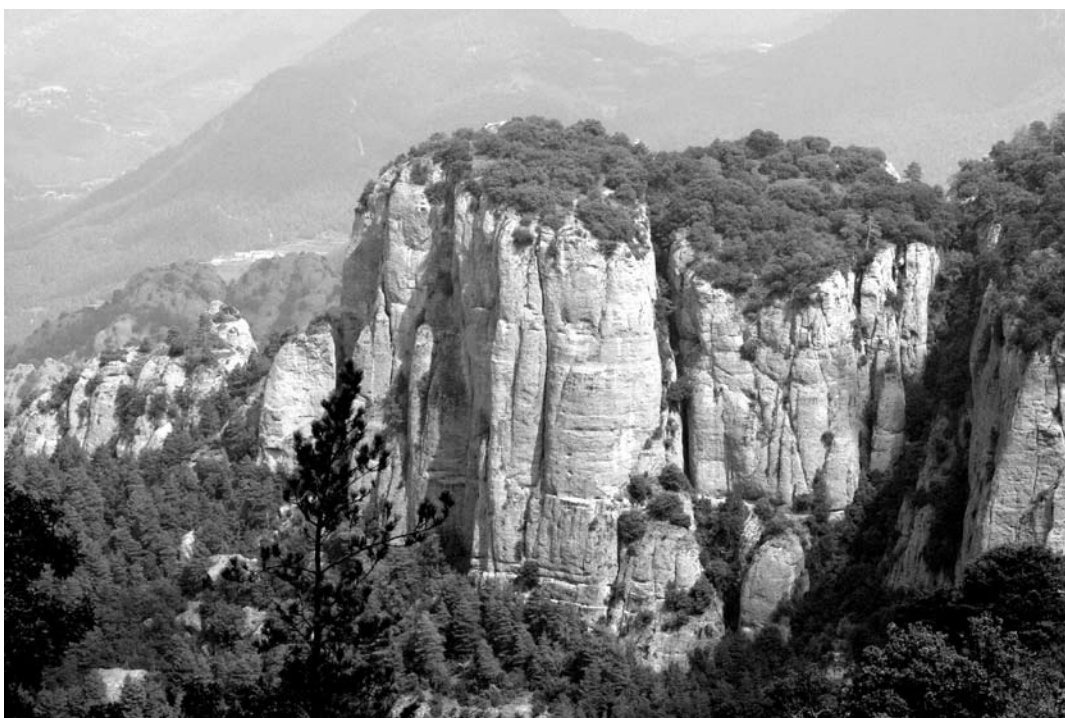
presó]. Està plena d'escletxes i voltada de profunds estimbals. S'hi accedeix per un pont de fusta que vaig fer construir sobre el precipici que separa les dues illes. No s'hi pot entrar per enlloc més. Els pagesos d'aquí, a vegades, hi acorralen els llops –força abundants– fins a fer-los precipitar en els barrancs. El Capolatell ha servit durant molt temps per als presoners de guerra.

Les falde meridionals de la muntanya formen una rampa que arriba fins al torrent de Fornells, on hi ha una font que bé podria fer moure un molí. En aquest pendís hi ha vuit cases amb terres de cultiu, i als mateixos peus del cingle coves habitades, algunes per gent miserable. A poca distància de la punta del Gegant n'hi ha una de molt profunda, tancada

Casa Vila, desabitada, on hi ha la font de l'Espedreguer. R. VILADÉS

Els penya-segats meridionals de la presó (Capolatell). R. VILADÉS

amb una paret de construcció molt sòlida i antiga. Es coneix per la cova de Moreria.

Agricultura

No existeix cap més lloc al món que tingui els avantatges que té Busa: un recinte emmurallat i força pla que pot proporcionar a la guarnició tot allò que cal per a sostenir-la. Fins i tot en cas d'ésser assetjats mai no s'haurien de rendir per manca dels aliments de primera necessitat.

La Bartolina, en procés de rehabilitació. JOSEP VILADÉS

Amb les terres que hi ha actualment es poden sembrar més de 200 quarteres de blat, que produirien de mitjana unes 1.600 quarteres. Però atesa la seva extensió, aquesta quantitat es podria doblar.

Actualment, a Busa, s'hi cull blat (forment, sègol), ordi, llegums, fesols i patates. En canvi no planten blat de moro, perquè els pagesos diuen que els empoïbreix la terra.

D'uns anys ençà s'ha introduït el blat anomenat *tremesí*, que es pot segar tres mesos després de sembrat. Jo sóc testimoni com aquest any, a Busa, s'ha segat d'aquest blat, que fa un pa molt blanc, esponjós, i d'un sabor extraordinari, però té el defecte que si s'escau un estiu sec gairebé tot queda cremat.

A Busa s'hi cullen peres, pomes, prunes, cireres, però, com és natural, arriben més tard. Així mateix hom cultiva tota classe de verdures, el gust de les quals és molt superior a les que es cultiven a les terres calentes de la Província. En els boscos i en els penyals es cullen herbes comestibles i medicinals. Estic convençut que en el Pla els ceps i els olivers donarien rendiment, ja que no molt lluny d'aquí, i exposats als vents del nord, verdegien ufanoses parreres i corpulentes i oliveres.

La resta del Pla és atapeït d'exuberants boscos de pins, roures, alzines i carrasques, aurons, pollancre, i alguns avets, dels quals se'n pot treure la llenya necessària per a la tropa i fusta per construir.

Les pastures són prou abundants com per poder criar el bestiar necessari per alimentar la tropa de carn fresca en cas de setge. Les maduixes hi abunden des de

finals de juny a primers d'agost, igualment com els gerds que, ben ensucrats, són molt bons, i dels quals els habitants d'aquí en fan un xarop refrescant i agradable. Els bolets són tan abundants en aquest Pla que n'hi ha per a la tropa i per als habitants d'aquest establiment.

El bestiar que es cria a Busa és robust i gras. No s'hi cria cap conill, però abunden les llebres; es veuen alguns ramats de perdus i moltes guineus, gats mesquers, esquiroles, i llops, dels quals se n'ha vist grups de quatre o cinc, i malgrat el soroll de tambors que hi sol haver, són tan desvergonyits que, en ple dia s'han emportat bestiar dels voltants del campament. No hi ha pardals, però sí cadeneres, merles, verdums, i molts altres que, durant l'estiu, ens alegren amb les seves harmonioses melodies. A la tardor es cacen les guatlles, que són molt abundants. A les esclatxes de les roques escarpades hi fan els nius les aus de rapinya.

Temperatura

És innegable que l'hivern, a Busa, és més llarg que no pas a les terres baixes. Les ventades fuetegen sovint camps i pastures i la proximitat dels Pirineus, coberts de neu la major part de l'any, influeixen en la temperatura del Pla. Amb tot, he de dir en honor a la veritat que els hiverns no són tan rigorosos com s'ha dit. Així que es van començar les obres, els detractors no han parat de calumniar el lloc de Busa, ja que tot el que es troba aquí —segons ells— és dolent: neus permanents, vents huracanats, terres estèrils, manca d'aigua, i camins escabrosos i impracticables la major part

de l'any. Encara hi afegien que obligaríem els veïns d'aquesta localitat a treballar en les obres de fortificació i a transportar queviures i materials amb les seves bèsties de càrrega.

Aquestes veus falses i interessades acoquinaven de tal manera el personal que el Govern enviava a Busa, que venir-hi ho consideraven una presó de penalitats i de mort, cosa que, després de romandre un temps aquí han pogut comprovar que no era veritat.

Aquesta mala fama ens ha fet endarrerir les obres, perquè molta gent que havia de venir a treballar-hi s'ha desdit. Com a conseqüència, en aquests moments, aquesta Plaça no resistiria els atacs de l'enemic. Ningú com jo no ha residit tant de temps aquí ni ha observat amb el màxim interès les variables del temps. A més de les meves observacions, m'he informat amb els veïns, i malgrat ser un lloc muntanyós i d'alçada considerable, he de dir que a Catalunya i a la terra baixa hi ha poblacions més fredes i incòmodes i, en canvi, els habitants bé prou que s'hi estan.

El Pla de Busa és a recer dels vents del nord i de les neus, ja que la Serra de les Gralles que el tanca pel nord l'abriga perfectament. A la tardor i a l'hivern gairebé mai no hi ha boira, i hom gaudeix d'una atmosfera tranquil·la i clara. L'hivern passat va nevar i ploure dues o tres vegades i en poca quantitat. Precisament vaser a començaments de març quan vam tenir els dies més plujosos, freds, ventosos, i amb temperatures més variables. Segons observacions meteorològiques que he fet en altres llocs, puc assegurar que

fa més fred a la plana de Vic, a la Segarra i al Vallès, que no pas a Busa, encara que aquí duri més.

Finalment dono fe que els habitants de Busa són sans i forts, car molts assoleixen la vellesa. Precisament aquells que pronosticaven que els soldats es morien en dos mesos, cal que sapiguin que tots gaudeixen de bona salut, i els que van venir malalts s'han curat. Des de novembre de l'any passat (1812) una pandèmia ha causat molts morts a les terres baixes, cosa que no ha passat aquí.

Fortificació

Tenint en compte l'alçada de la muntanya, aïllada per totes bandes, emmurallada per timbes verticals de més de vuit-centes vares, i amb la gran extensió del Pla, gairebé n'hi hauria prou, no solament per resistir l'enemic, sinó també per destruir el més poderós dels exèrcits que intentés atacar aquesta posició. Així ho va entendre D. Lluís Lacy la primera vegada que va visitar-la.

En tot el perímetre només hi ha tres punts on cal fer obres considerables. Les del Grau de migdia, on passa el camí principal d'entrada al Pla, s'estan acabant. Consisteixen en un mur massís de pedra, de cinc vares de gruix, recolzat en la roca viva, i d'una alçada proporcionada, que va de llevant a ponent. L'extrem occidental d'aquest mur fa un angle recte cap a l'interior que forma, a ponent, un mur de dotze vares. En aquest indret hi ha l'única porta que tindrà la plaça, amb un pot llevadís que travessa el fossar que l'envolta. Tant les muralles naturals com les artificials tenen l'avantatge que no poden ser minades ni excavades a causa de la gran qualitat de la pedra.

A la part de ponent, el Grau de la Guàrdia és un altre punt accessible. L'obra exigeix un esforç considerable, però la part de més dificultat ja està superada, car consistia en rebaixar la roca d'unes sis-centes vares de llarga-

da, a base de barrinades per fer-la més inaccessible, i la construcció d'un baluard que falta poc per acabar-lo.

A la part nord-est hi ha l'altra entrada al Pla. Ara ja està tancada per una fossa de més de deu vares d'ampla, de la qual només resta excavar la part occidental, acabar el petit baluard i la defensa que ha de coronar la muralla. Aquesta part s'ha fortificat de la millor manera que he pogut, a causa dels pocs recursos econòmics. Aquesta entrada, mirada des de dintre, sembla més dèbil que les altres, però un cop acabada l'obra, serà tan forta com les anteriors.

A més d'aquests tres passos, una multitud d'esclerxes permetrien l'entrada d'una persona, tot i que amb molta dificultat. La major part ja estan tapiades, i les que queden es poden tancar amb una gran facilitat. Només el pas de Vilamala exigeix una petita obra de maçoneria.

Els passos de Vilamala, el de Centeugues i el de les Vinyes tenen una porta petita per si s'ha d'enviar algun correu, en cas de setge. Però aquestes petites sortides són tan segures com la resta de la muralla, ja que només es poden baixar mitjançant una escala llevadissa que es col·loca i es treu mecànicament. Atès que aquestes escales són molt grans, en treure-les tapen l'obertura de la porta d'entrada, i ningú

no s'hi podria introduir des de fora. En el pas de les Vinyes ha calgut fer-hi obres de maçoneria de certa consideració, però ara ja està acabada.

Per l'extrem superior del pendient natural, i a peu de muralla s'ha construït un camí de reconeixement que dona la volta a la Plaça. Aquest camí, que en el seu moment es féu per reconèixer els punts febles de la muralla natural, serà d'una gran utilitat a la fortificació, ja que a través d'ell es podrà fer una vigilància molt segura sobre l'enemic i permetrà una retirada còmoda si fos necessari.

Fetes aquestes obres, la Plaça es pot defensar només amb 1500 homes, cosa que no es pot dir de cap altra ciutadella del món. Tampoc no es necessitarà artilleria pesant, atesa l'alçada de les penyes. Les pedres calines arrodonides escampades arreu, tal vegada siguin les millors armes per atacar l'enemic. Per aquesta raó n'he fet recollir i apilotar en les obertures de les roques, car donada la seva verticalitat, amb elles es pot escometre aquells que intentin acostar-se als seus peus.

Si un exèrcit volgués posar setge a la Plaça, hauria de constar de milers d'homes, a causa de la gran extensió de l'illa rodejada de cingleres. Tampoc cap exèrcit no podria portar a terme atacs falsos ni per sorpresa, ja que calen dues hores per arribar al pla, i des dels cims es podrien observar tots els seus moviments, i la guarnició tindria prou temps per acudir als llocs de defensa. Un altre dels avantatges d'aquest lloc és que els enemics haurien d'acampar

força lluny, donat que l'escabrositat del terreny no els permetria acostar-se massa, i, a més, fóra inútil voler-nos atacar amb foc de canó, perquè els seus trets mai no aconseguirien l'objectiu desitjat, davant la impossibilitat d'obtenir un punt de referència, atesa l'alçada dels cingles. A més, a més, en cas de setge, la guarnició mai no s'hauria de rendir, perquè els recursos alimentaris estarien assegurats.

Però de què hauran valgut tots els esforços tant del General com meus? Ni amb totes les energies d'ell ni meves no hem pogut aconseguir els recursos necessaris per acabar la fortificació. S'han suspès totalment les obres quan ja ens faltava poc per acabar-les. Hem hagut de treballar a l'hivern quan les glaçades fan malbé el morter i inutilitzen les parets construïdes de nou. La fàbrica de teules i totxos no ha pogut funcionar per les mateixes causes, com tampoc no hem aconseguit de fer el carbó necessari per als ferrers. Entrarem una altra vegada a l'hivern i no haurem aprofitat l'estiu i el bon temps. Em sap molt de greu que la causa sigui la precarietat econòmica de la Província, però els interessos de la nació i l'obligació que tinc de conèixer millor que ningú la importància d'aquesta Plaça m'obliguen a exclamar-me.

Catalunya només conserva les Places de Cardona i la Seu d'Urgell

Aquests són els còdols que Agustí Canelles havia fet apilotar per atacar l'enemic si gosava engarristar-se a les carrasques de les canals. R. VILADÉS

per acollir el nostre exèrcit i les autoritats del govern, si cal, però tenen poca capacitat. En canvi a la Plaça de Busa s'hi podria refugiar tota la gent que calgués per continuar la nostra causa. Tot espanyol li agradaria de veure acabada la fortificació. Mentre existeixi Busa existirà eternament la nostra independència, malgrat que les forces del Tirà conspirin contra ella. Busa fortificada serà el cor de Catalunya.

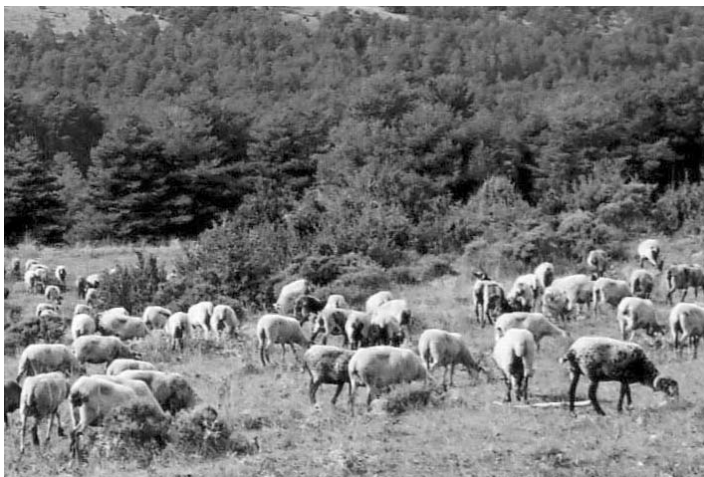
Per tant, quin motiu fa que no puguem acabar aquesta fortalesa tan interessant? Serà el preu de les obres? Amb justícia ens podran criticar la nostra debilitat, si per pocs diners abandonéssim l'empresa més important. L'import de la fortificació de Busa és inferior al que ha costat qualsevol de les altres fortificacions particulars d'Espanya. Què es diria d'Espanya si abandonéssim la plaça més forta i segura de totes?

Apunts per acabar les obres de fortificació

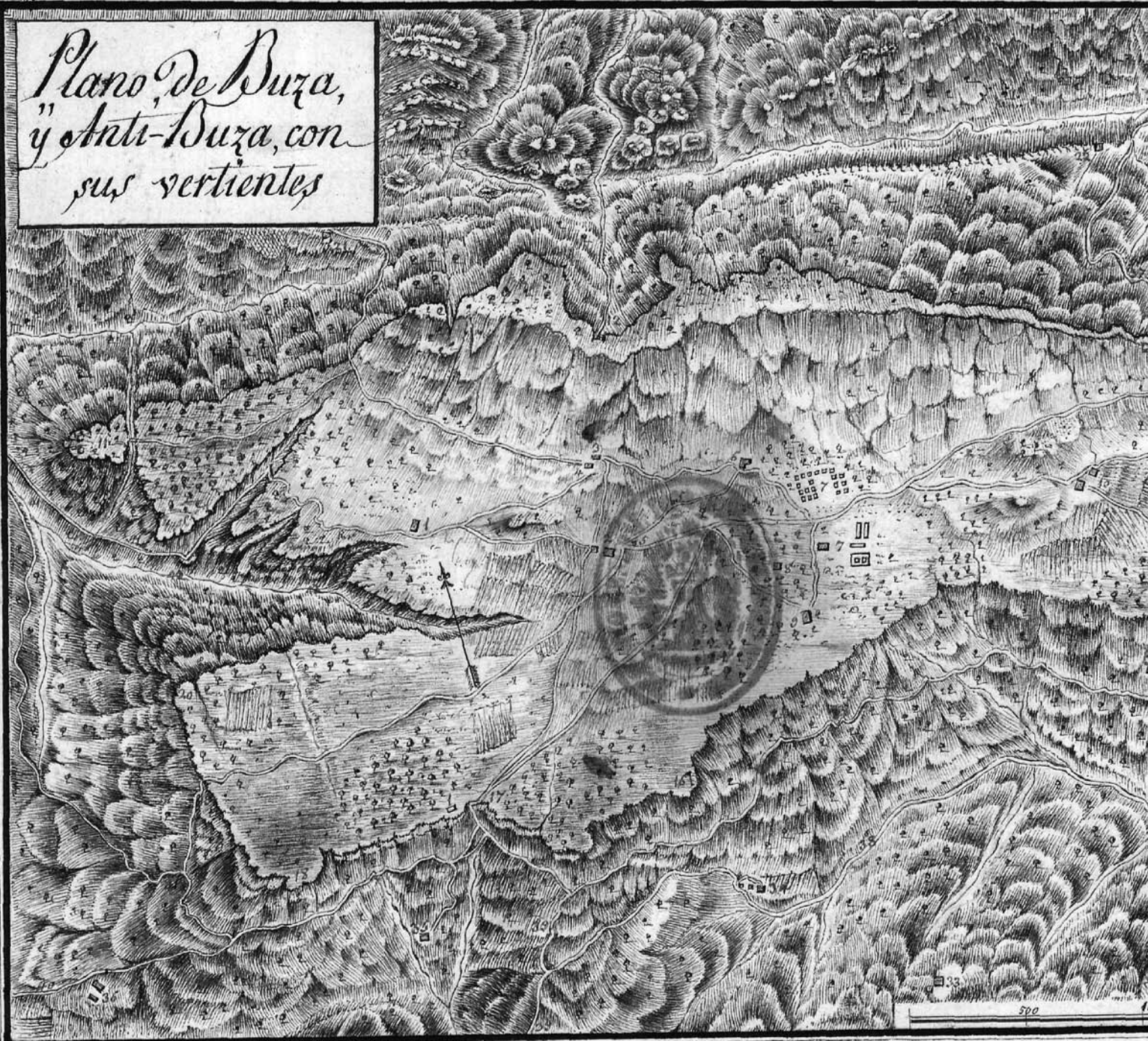
Com que en un magatzem de Busa hi ha les eines necessàries per treballar, caldria que s'utilitzessin les tropes que no fan falta a l'exèrcit que està en actiu. Alimentar 500 homes i donar-los dos rals de sou i un quart de porró de vi diàriament, sumaria la quantitat de 9.500 rals, més o menys. Amb dos paletes n'hi hauria prou per dirigir les obres. Si cobren un sou de 20 rals cada dia, setmanalment costarien 280 rals. Dos ferrers a deu rals diaris i dos ajudants valdrien, setmanalment 252 rals. Capatassos per fer treballar la tropa costarien, cada setmana, 336 rals. Dos escriptors per portar els comptes, a deu rals

Ramaders del solsonès, a l'estiu, aprofiten les herbes del pla de Busa, tant per al bestiar ovi com el boví.

JOSEP VILADÉS

*Plano de Buza,
y Anti-Buza, con
sus vertientes*

Còpia del plànol de busa aixecat per Agustí Canelles.

No hi consta ni la data ni la firma.

(Archivo General Militar de Madrid).

1. Campaments 2. El Rial 3. Casa Vila 4. Provisió reial
5. Fonts 6. Rectoria 7. Camps d'establiments militars 8.
Magatzem de pòlvora 9. Magatzem d'artilleria 10. Casa
Bartolina 11. Capolatell 12. Pas de casa vila 13. Camí de
Vilamala 14. Pas de la Llebre 15. Punta de Centeugues 16.
Telègraf 17. El Grau 18. Turó de La Guàrdia 19. Camí de Sant
Llorenç 20. Punta de la Dou 21. Trasserres 22. Vilamala 23.
Valiells 25. Sant Pere de Graudescales 26. Orris 27. Solà 28.
Molí de Canals 29. Pujol 30. Molí de Pujol 31. Vilamalendres
32. Centeugues 33. Casfont 34. Fornells 35. Ordigues 36.
Coll d'Arques 37. Camí de Berga 38. Camí de Berga 39. Camí
de Cardona 40. Camí de Solsona 41. Camí de Sant Llorenç
42. Camí de Sant Llorenç

diaris, setmanalment costarien 140 rals. Un geòmetra, ajudant del director, a 16 rals diaris, cobraria setmanalment 112 rals. Un delineant, a 16 rals diaris, 112 rals setmanals. La suma total pujaria a 10.732 rals setmanals.

A més d'aquestes despeses hi hem d'afegir la compra de carbó o les de la seva fabricació per a les fornals i la teuleria, i altres utensilis indispensables. També caldrien quinze muls o rucs per al transport de material. Disminuiria força la despesa del vi per a la tropa, si el transport es carregués a compte del Rei.

Si no es pot arribar a 500 soldats, caldria comptar amb un bon nombre de quintos que s'han lliurat de les armes per inútils, però que no ho són per al treball.

El manuscrit acaba amb una breu exposició històrica de Busa i una explicació minuciosa de la forma com ha aixecat els plànols, amb una llegenda a base de lletres i números que senyalen els topònims més importants i la situació dels punts de fortificació i construccions per acollir la tropa, magatzems i estables, etc.

COMENTARIS

Quan hom llegeix per primera vegada les memòries de la fortificació de Busa de Fra Agustí Canelles, a part de sorprendre't, la primera cosa que se t'acut és de posar en dubte algunes de les afirmacions categòriques que deixa anar. A través del seu escrit t'adones del gran entusiasme amb què emprèn la fortificació, i del seu gran convenciment que aquell era el millor lloc del món per portar a terme el projecte de refugi inviolable. Segur que mai ningú no ha lloat tant les excel·lències i virtuts de Busa, com ell.

Utilitza la millor tecnologia del moment per mesurar els graus de la latitud i la longitud de l'illa, i fa ús de la tècnica de triangulacions per aixecar el plànol del Pla i de la muntanya. Però queda clar que totes les afirmacions i conclusions que treu les ha estudiades i comprovades. Es pot equivocar, i en alguna ocasió segurament l'erra o exagera, però mai no se li podrà retreure que hagi fet les coses a la babalà. Després, quan descobreixes quina mena d'home era, t'adones que estàs davant d'un savi, d'un investigador, i d'una persona meticulosa en el

seu treball. No estrany, doncs, que Lacy confiï plenament en ell i li doni la responsabilitat de fortificar Busa, quan al seu voltant hi tenia tants detractors, com ell mateix diu.

No devia ser un qualsevol, quan el Rei li encomana de formar part del grup d'astrònoms francesos que treballaven a Catalunya per fixar una mesura de longitud extreta de la mateixa natura. De l'estudi en sorgí el *metre patró*, el qual fou aprovat oficialment el 1799, i que correspon a la deu milionèsima part d'un quadrant del meridià terrestre.

A fi de posar una mica d'ordre als comentaris i a les aportacions que creiem convenients, seguirem el mateix ordre de la memòria anteriorment exposada.

Agricultura i ramaderia

En aquest apartat sí que hem de dir que Canelles era molt optimista i poc realista.

Per poder mantenir una tropa estable al Pla calia que hi hagués abundància de tot, principalment d'aigua. Encara que ell diu que n'hi havia prou, segons les persones que viuen i han viscut a Busa no acaben d'entendre d'on la podia treure. Al pla de Busa només hi ha les fonts del Rial i la de l'Espedreguer, a la casa Vila que, com ell mateix reconeix, no són abundants. Fora del Pla hi tenim la font del Pujàs i els torrents de la Dou i de la Cardassa. Transportar l'aigua dels torrents al Pla hauria estat una empresa difícil i cara. I muntar-hi un molí era una solució molt arriscada, ja que els torrents, si no plou sovint s'assequen molt de pressa; i, a més, altra vegada, se li afegia el problema del transport. Diu que els minadors li asseguraven l'aigua subterrània indispensable per regar els horts i per moure un molí de pólvora i fins i tot un de fariner. Encara més complicat, car, primer s'havia de fer aflorar aquesta aigua, canalitzar-la per regar els horts i buscar un salt capaç de fer funcionar un molí, per petit que fos.

Quan diu que s'hi sembren 200 quarteres de blat que produeixen 1.600 quaretes, i que aquesta quantitat es podria doblar, els pagesos actuals de Busa li donen la raó, perquè el 1811 hi havia

més espais conreables que no pas bosc. Cal, però tenir en compte que la producció sempre va lligada a la meteorologia.

Per tant, ja que el reclutament dels soldats havia de ser immediat, era impossible en aquells moments de poder comptar amb la quantitat necessària de blat per poder alimentar la tropa. De les hortalisses que més es podien refiar eren les patates, ja que de cada sac plantat se'n podien collir 25 o 30. Si bé les prades de Busa, en anys normals, podien mantenir una bona quantitat de ramats d'ovelles i vedells, els problemes vindrien a l'hora d'abeurar-los. Quantes basses calien per assegurar-los l'aigua i per quants dies, si no plovia?

Havien de recollir una gran quantitat d'herba per passar l'hivernada, moltes vegades, amb nevades considerables.

Francament, pensem que aquesta part era la més feble del projecte.

Com a curiositat, ens diu que no hi ha conills, però sí, llebres. Segons els caçadors, s'ha experimentat que allà on hi ha llebres mai no hi ha conills, i al revés, quan hi ha conills no hi ha llebres.

Parla també de la gran quantitat de llops. Segons la tradició oral, l'últim llop de Busa va desaparèixer a finals del segle XIX.

Temperatura

Canelles va experimentar la temperatura només un hivern, per tant no podia treure conclusions exactes, ja que d'un any a un altre, al nostre país, la meteorologia és molt variable. Per exemple, ens diu que l'hivern que ell hi va ser va nevar molt poc. A través de les converses que mantenia amb els veïns de Busa havia de saber que molts hiverns s'hi posava més d'un metre de neu, i que no es fonia fins ben entrada la primavera. Però, a més, hi ha una dada que no hem d'oblidar: si bé és veritat que una part del terreny, la que està més a recer del Serrat de les Gralles (°), no és tan castigada pel vent del nord, la casa Rial i el lloc on havien establert el campament, al bell mig del Pla, és el més fred de Busa, ja que en aquest indret la tramuntana hi entra acanalada per l'est.

Al Grau de la Guàrdia, a ponent de l'illa hi resta una bona part del mur de fortificació fet amb pedra arrencada de l'entorn.

R. VILADÉS

Els detractors de la fortificació pronosticaven que els soldats enviats a Busa s'hi morien en poc temps. El frare els contesta que els qui hi van anar mig malalts s'hi han posat bons. I rebla el clau, amb certa ironia, dient que el 1812, una epidèmia ha causat molts morts a les terres baixes, i, en canvi, a Busa, tots frueixen de bona salut. El flagell del qual parla era un rebrot del còlera morbo que el 1812 va afectar moltes poblacions de Catalunya.

Fortificació

La fortificació de Busa no va ser només una rauxa de Canelles i Lacy, sinó que la Junta Suprema de Catalunya, aleshores instal·lada a Berga, el dia 22 de setembre de 1811 ⁽¹⁰⁾, va fer una proclama en la qual comunicava la decisió de fortificar Busa i les illes Medes. Segons el text, aquest dos llocs havien de ser *l'asil de la independència de Catalunya*. Però la proclama no s'acabava aquí, sinó que la Junta demanava diners per poder pagar la fortificació. Això encara agreujà més l'economia ja prou malmesa dels pobles veïns de Busa i del Solsonès, en general ⁽¹¹⁾. En un escrit de Francesc Beato, del Centre Excursionista de Catalunya, diu que el coronel solsoní Francesc X. Cabanes i Escofet va aconsellar a Lacy de fortificar Busa. Agustí Canelles mai no parla d'aquest coronel i diu clarament que va ser ell qui el va assessorar.

El 3 de setembre, Canelles torna a Busa per fer un reconeixement exhaustiu del terreny, aixecar plànols i començar les obres. Aquesta data la corrobora el baró de Maldà en el seu diari del dia 4 de setembre quan diu que s'ha aturat la demolició del castell de Berga, perquè els mestres de cases van haver d'anar a Busa per fortificar la muntanya, construir magatzems i totes les coses necessàries. I més endavant diu que el Sr. Tomàs Soler, arquitecte famós, ha marxat a Busa per a les obres de fortificació ⁽¹²⁾. Antoni Llorens, cita un document de l'arxiu del bisbat de Solsona en el qual diu que la Junta va encarregar al vocal Caietà Puig de tenir cura de les obres, i que aquest càrrec l'exercia des de Berga. També afirma que Canelles era el director i el contractista de l'obra ⁽¹³⁾. El director sí que l'era, però que fos el contractista no sembla gaire raonable. Almenys ell no ho dona a entendre.

Segons podem llegir en el diari del rector de Sant Feliu de Lluelles, *"es van començar les obres amb un afany indescriptible. Però van fer molt mal en aquelles terres i van causar grans danys i molèsties als veïns del lloc, ja que van ocupar les cases del Pla i en van fer de noves, es van apoderar de les herbes per mantenir el bestiar i tallaren gran quantitat d'arbres de tota mena"*. Un gran avet va servir de pal per al telègraf.

Si les fortificacions haguessin estat ben fetes, realment, en aquella època, hauria estat un refugi inexpugnable, perquè era impossible atacar la fortalesa amb artilleria pesada, i, segurament, com diu Canelles, només amb 1.500 homes s'hauria pogut defensar perfectament la Plaça. És curiós que una de les armes més efectives, per a ell, eren els còdols que s'havien després del conglomerat de les roques. Ja haureu llegit en el seu text que en féu fer pilots en llocs on encara no havia pogut fortificar. I és veritat, perquè qualsevol que doni un tomb prop de les balceres en podrà observar d'apilotats en més d'un lloc. Són pedres arrodonides, d'un a dos quilos i mig de pes. Sens dubte que es tractava d'una arma barata, i atesa la gran inclinació de les canals de la muralla natural, qualsevol que s'hagués atrevit a pujar-hi, no hauria pas resistit la pedregada que li hauria caigut a sobre.

Pascual Madoz, com veurem més endavant, diu que en la proclamació de la Constitució de Cadis (1812) a l'altiplà de Busa hi havia 8.000 soldats, a més d'altra gent. Alguns han extrapolat aquesta xifra, i, en força textos, els autors fan constar que eren soldats residents al Pla. Hi podien ser uns quants dies, però dubtem seriosament que un nombre tan elevat de soldats es trobessin a Busa, atesa la situació precària de les obres de fortificació, i de la

necessitat que tenien de mantenir-ne el màxim nombre possible d'actius a l'exèrcit.

Madoz escriu que havien fet construir mil tendes o casetes per establir-hi la tropa. Canelles mai no parla de la quantitat que tenia projectada, i la cosa segura és que aquest gran nombre d'albergs no s'havia construït, ni de bon tros.

Les muralles artificials que es van edificar en els llocs on l'entrada al Pla era més fàcil, encara avui són ben visibles en el Grau del Rial i en el de la Guàrdia. Així com els murs d'aquesta última són fets amb pedra arrancada del mateix lloc, els del Grau del Rial són edificats amb pedra reaprofitada d'altres indrets. Diuen que es va emprar la pedra de l'enderrocant castell de Berga. Gairebé és impossible que tota la pedra que hi ha en aquesta muralla —que és molta— la pugessin a bast des de Berga. No obstant, sí que podrien ser-ho les cantoneres de pedra picada que s'observen en dos o tres trams del mur. La cosa certa és que hi portaren canons del castell de Berga, tot i que la majoria foren traslladats a Cardona ⁽¹⁴⁾.

Canelles parla poc de la presó, però sí que diu que hi havia presos. No sabem en quina situació hi eren, ni si els alimentaven o els vigilaven gaire. En el plànol, es veuen dues o tres construccions marcades dintre el Capolatell, edificis que no devien passar de barraques, potser perquè els presos tinguessin un xic d'abrigall. De totes maneres la seva vida devia ser tan miserable i trista que s'ha fet famosa la frase que alguns presos, desesperats, mentre es llançaven al buit, pronunciaven: *"Mourir a Busa et resurgir a Paris!"*. (Morir a Busa i reviure a París).

Una nota del rector de Sant Feliu de Lluelles diu que hi havia gavatzos, al mateix temps que ens assabenta que regularment els tenien als voltants de la casa Ortigues, d'on diu que s'haurien pogut escapar sempre que

haguessin volgut, però que la majoria hi morien de malalties i misèria (15).

Per què es va abandonar la fortificació?

Aquesta és la pregunta que s'han fet i es fan els historiadors. La resposta ens la dona el mateix Canelles quan es queixa de la manca de diners: *"em sap molt greu que la causa sigui la precarietat econòmica de la Província"*. A més d'aquesta causa -la principal, no cal dir-ho- hi devia influir d'una manera decisiva el nomenament de Lacy, com a Capità General de Galícia, a començaments de 1813. També el rector de Sant Feliu de Lluelles, en el seu diari diu textualment: *"Lo treball de Busa va durar mentre Lacy va ser general..."* (16). La precarietat de les obres fetes fins aleshores i els diners que havien costat devia fer desistir el nou capità general de Catalunya, ja que, durant el mes d'octubre de 1811, s'hi havien gastat 30.000 rals. I les gelades de l'hivern causaren uns danys per valor de 17.000 duros. El mes de juny de 1812, la Junta va reconèixer que, malgrat els esforços que s'havien fet, la plaça de Busa no resistiria en cas de ser atacada, cosa que el mateix Canelles reconeix. (17). Fet i fet, només hi varen treballar deu mesos.

ANNEXOS

A continuació transcrivim els tres documents que parlen de la fortificació de Busa, i dels quals ens hem servit anteriorment per comparar o ampliar les dades aportades per Agustí Canelles.

1- Diari de Mn. Marc Rovira

En el llibre d'Antoni Llorens que hem esmentat al principi hi ha unes dades interessantíssimes sobre la fortificació de Busa. Són un bon complement a la memòria d'obres de Canelles. Tot i que la majoria ja les hem citades abans, creiem convenient i interessant que tothom pugui llegir el text original i sencer del diari de Mn. Marc Rovira, rector de Sant Feliu de Lluelles.

Escriu mossèn Marc: *"Ab la suposició de que los gavatx tornarien en*

la ocasió menos pensada, i que lo castell de Cardona no podria sostenir molt temps un siti per més que procuraven ab tot anhel fortificar-lo i proveir-lo de tot lo necessari, se començà a discórrer si en les muntanyes se trobaria un lloc on, fortificant-lo, se pogués en tot cas tenir assilo i refugi per a retirar-se. I havent per això discorregut les muntanyes aparegué al general Lacy que Busa seria un lloc a propòsit per això i que no seria molt difícil ni costós lo fortificar-lo, atesa la sua disposició local, i que poca gent lo podrien defensar, ab la circumstància de veure's des d'allà lo castell de Cardona per lo que convingués. Però apar no es feren càrrec de la falta d'aigua i d'altres coses que falten allí, ni de la dificultat que hi hauria d'introduir queviures allí en lo cas de siti.

Se va començar, pues, a treballar a Busa ab gran anhel, i s'hi varen aplicar molta gent, que gastaren molt. Varen arruïnar aquella fèrtil terra i causaren grans danys i molèsties a tot el terreno sense aprofitar per res, ja que no s'hagué menester, i ja també perquè lo que feren podia aprofitar poc. En primer lloc, per lo peu de les cingleres, per tota la part de migdia, feren una espècie de carretera ampla... A dalt, en lo pla, a més d'ocupar les cases que hi havia, n'hi feren algunes de noves per habitar los principals, comandants, enginyers, etc. En aquells temps los estudis per los cadets eren a Cardona. Lacy volgué traladar-los a Busa i els obligà a fer-se ells mateixos una espècie de casetes o barraques de glevs per habitació.

S'apoderaren no sols de les herbes de Busa, sinó també de tots los alrederors, per mantenir lo bestiar que suposaven haver de menester la guarnició que ja començaren a posar-hi i per lo demés que els convingués. I per això varen comprar los ramats de bestiar que els aparegué.

Mestrestant anaven treballant mestres, fusters, ferrers i altres oficials. Devastaven i tiraven a terra boscos, penyes i tot el que els apareixia que els convenia o podia destorbar-los.

Com a luego que Lacy fou general se va determinar destruir i tirar a terra lo castell de Berga, havent-se gastat molt antes en fortificar-lo, intentaren portar part dels canons i altres pertretxos a Busa i ho lograren, però ab los treballs i gastos que es deixa entendre atès lo terreno que hi ha, especialment des de casa Gomira fins a Busa. Los demés los portaren a Cardona.

Com si Busa fos ja una ben formada i emmurallada ciutat, hi enviaven los gavatxos presoners de guerra. I lo millor era que regularment no els feien estar a dalt, passats los portells de les cingleres, sinó a baix en les ceranies de la caseta dita Ortigues, d'on podien fugir sempre que haguessin volgut, però quasi tots hi morien de calamitats i misèries. En certa ocasió hi va passar un cas ben graciós ab los gavatxos presoners, encara que a l'últim fos funest per los diis presoners. Ordenaren que un partit de presoners

marxessin, penso a la Seu, escoltats d'alguns soldats nostres. Essent per lo camí, per alguna contingència, no sé quina, los presoners s'apoderaren de l'escolta i se l'emmanaven com a presonera de guerra. Algun de la comitiva pogué escapar-se i luego va preocupar-se d'avançar per a donar avís als pobles de més amunt, Tuxent, Gósol i altres, els quals s'armaren de prompte i eixint a l'encontra dels gavatxos los envestiren. Ne varen matar molts. Alguns, fugint, se precipitaren i moriren en los despenyaderos de Pedraforca, i los demés quedaren altra vegada, presoners. I, com quan s'havien rendit la primera vegada, fou ab lo pacte de no escorcollar-los, encara portaven molta moneda. De modo que n'hi hagué que s'hi feren bons...

Lo treball de Busa va durar mentre Lacy va ser general... És incalculable lo que durant la guerra, fent i desfent una mateixa cosa, mudant-ne d'altres i fent-ne de noves, es va gastar en obres, que no aprofitaren per res, o donaren en poder dels gavatxos que les destruïren, o se'n valgueren per lo que els convenia..." (18).

2- Diari del baró de Maldà

Rafel d'Amat i de Cortada,

baró de Maldà, (Barcelona 1746-1818), és famós pels seus seixanta volums de què consta el diari que va escriure entre 1769 i 1816, on descriu tota mena d'esdeveniments locals i foranis, fets de caire polític i econòmic, etc. Durant la guerra del Francès es va refugiar a Berga, on va continuar escrivint el seu diari i parlant d'aquesta guerra cada vegada que tenia notícies per fer-ho. Transcrivim aquí els textos que fan referència a Busa:

El Grau del Rial, a l'entrada del pla de Busa. Fortificació amb pedra aprofitada d'altres llocs. Possiblement les cantoneres de pedra picada, i potser una part dels carreus provenen del castell de Berga. R. VILADÉS

Dia 4 de setembre de 1811: *"La demolició d'est castell de Berga queda parada per haver marxat, ab ordre del general, a Busa los mestres de cases per fer una bona fortificació i magatzems per viures i demés necessari a nosaltres, no tenint a Tarragona, ni la fortalesa de Sant Fernando de Figueres. I així, haver-se discorregut en los punts de Busa, Palamós i les illes Medes per tal qual seguretat en les crítiques circumstàncies en què es troba lo Principat de Catalunya"*.

Recordem que Canelles diu que marxa cap a Busa el dia 3. El baró estava ben informat.

Dia 9 de setembre de 1811: *"Lo Sr. Tomàs Soler, famós arquitecte, [ffa] dos o tres dies que es trobava a Berga, i assistit a esta Junta de Província, antes que era dit Tomàs Soler en Mataró, ha marxat a Busa, sent allí*

molt necessari per les obres de la nova fortificació”.

Dia 25 de setembre de 1811: *A dos quarts d'est matí [?] ha marxat a Busa lo nostre general per activar tot lo que s'ha de practicar, i ab destino allí los cadets per son estudi o escola militar i per ensenyar l'exercici als quintos...*”.

Dia 28 de setembre de 1811: *“De bon matí, en la plaça de Sant Joan, maniobraven molts hòmens en desmuntar de la curenya, lo canó, per dur-se'l-ne, dintre d'una com canal de fusta encaixonat, a Busa; i així també lo morter i demés canons, no tenint ja més que servir en est castell de Berga [...] Los bous, sis o vuit, ja estaven en dita plaça de Sant Joan per tragar la curenya ab dos rodets al davant en son joc ab los canons i lo morter”.*

Vocabulari: [Curenya: carro sobre el qual és col·locada la peça d'artilleria per tal d'eleva-la sobre el sòl i, així, poder-la moure amb facilitat.]

Dia 1 d'octubre de 1811: *“En est matí en lo camí més amunt del Roser, prop de la Font dels Abeuradors, en lo jac del canó, havent-se rompudes les fustes, que no eren rodes, en son tragí fins a Busa, hi treballaven fusters en lo guarniment de quatre rodes, com són les dels carretons; i així anar millor lo canó, i per tants mals camins fins a Busa que haurà de passar, tirat per bous o per hòmens”.*

Dia 6 d'octubre de 1811: *En est matí hem oït a estones lo borrumbum de prova de fusells allí detràs de la iglésia i convent de Sant Francesc, encaixonant-los de seguida per portar-los a Busa”.* [...]]

Dia 16 d'octubre de 1811: *“La fruitalla gavatxa d'oficials i soldats, havent-se-li tocada la llamada ab lo tambor a vuit hores d'est matí, ha marxar cap a Busa, i per anar més frescos han deixat los capots i*

A prop de ca l'Ortigueus hi tenien molts presos, que segons explica Mn. Marc Rovira, es morien de calamitats i de misèria. R. VILADÉS

Església parroquial de Sant Feliu de Lluelles, d'on era rector Mn. Marc Rovira, autor del diari de la guerra del francès. R. VILADÉS

motxilles, ab sols una camisa, dessembarassats de tota la rapinya que havien duta de Tarragona i de Cervera, d'alhajas d'or i plata, rellotges i monedes d'or i plata, tot que aquí queda a disposició de nostre general. I allí en Busa se'ls amarraran ab grillons que tan bé mereixen i bons vits de bou, com los còmits fan en los condemnats a galeres”.

Vocabulari. (Vit de bou (o simplement vit) Verga de bou usada com a porra o fuet.

Còmit: Oficial d'un vaixell, responsable tècnic de la navegació.

Dia 24 d'octubre de 1811: *“Continua dintre de la porteria d'est convent de la Mercè la serradura dels catorze canons per enviar-se a Busa, aon té tot son conato posat lo Sr. don Lluís Lacy; i tant li agrada al lord Green anglès com que en Busa s'hi fa fabricar casa. I lo pare prior d'aquell convent d'agustinos calçats d'Igualada, havent estat i vist lo que és Busa, nos ha dit en una d'estes nits en casa, en nostra tertúlia, que tenia la circumferència de cinc hores de terreny i de vint milles, que serà la fortalesa que es dirà de Catalunya, equivalent a tres forteses de Figueres, parlant-nos amb molt esperit i no de tants espantats com tenim, i en esta vila de Berga, a més de Lacy, als bons jefes*

baró d'Eroles i a don Josep Manso ab quins podem comptar, i no ab los altres generals en esta província que ens han fet quedar mal en sa defensa i així uns cagacalces, perdonien est terme brut” [...].

Se diu que lo nostre general fa obrir una carretera ampla per cotxes i carros, dintre tres mesos llesta, des de Vica Berga i des de Berga a Busa, sent de pensar per dur-se allí comodament les provisions, sent regular que premeditè bé l'obstacle dels francesos” [...] (19).

D'aquí en avant ja no hi ha cap més notícia sobre Busa.

3- Informació de Pascual Madoz

Pascual Madoz Ibáñez (Pamplona, 17 de maig de 1805, Gènova 11 de desembre de 1870) va ser tota la seva vida un polític actiu i convençut de la revolució liberal, monàrquic, progressista, reformista, anticlerical, etc.. Autor del *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones de Ultramar* (entorn dels anys 1840). President del Congrés dels Diputats (1854) i nomenat Ministre d'Hisenda (1855) amb el Govern progressista d'Espartero, ha passat a la Història com l'impulsor de la *Llei General de Desamortització*, de 1r de maig de 1855.

Article sobre Busa

[...] *“El monte de Busa fué fortificado en el año 1810 por orden del general Lacy, estableciendo en él desde luego el colegio general de cadetes, y la escuela de cornetas y tambores. Para habitación de unos y otros mandó construir sobre mil tiendas o especie de casitas a la inglesa, en las cuales se alojaron también a los oficiales; en el día se hallan completamente arruinadas, asi como las obras de*

fortificación. A igual altura que Busa, y casi a su nivel, de ella otro monte notable enteramente aislado que consta de unas 600 varas cuadradas de superficie, y no tiene otra entrada que la que le proporciona un puente de madera que pasa de uno a otro monte; este forma una isla que se denomina Capolatell, la cual está rodeada por todas direcciones de un precipicio de roca escarpada de la misma profundidad que la mencionada en el monte anteriormente descrito. En ella, por falta de otras plazas fuertes de las que se habían apoderado los enemigos, valiéndose de la más inicua perfidia y traición, se custodió un depósito de prisioneros casi durante todo el resto de la guerra de la Independencia. Es muy memorable este sitio por muchos conceptos, y como uno de los hechos mas notables que presenta el de haberse señalado el primero, despues de Cadiz, en la promulgación de la Constitución de 1812, a cuya solemnidad asistió un inmenso gentio de todo el país y 8.000 hombres de tropas. En la llanura que forma el monte, se coge bastante trigo, legumbres, avena, escaña, y sobre todo patatas. Cria ganado vacuno, cabrio y de cerda, siendo preferido el primero [...] (20).

Tres remarques:

1- El començament de la fortificació de Busa no va ser el 1810, sinó el setembre de 1811, tal com hem vist anteriorment.

2- Madoz deu ser el primer o dels primers que ens assabenta que Busa fou el primer lloc, després de Cadis, on es va proclamar la Constitució de 1812 i que hi assistiren 8.000 soldats i molta gent del país.

Del nombre extraordinari de soldats en la proclamació de la

Pepa en parlarem més endavant. Molts dels que han escrit sobre aquesta guerra diuen que els 8.000 soldats ja estaven establerts a Busa. És fiable aquesta xifra aportada per Madoz? Si com hem dit suara equivoca la data del començament de les obres, també es podia haver equivocat en el nombre de soldats. Tractant-se de números i dates, sabem prou per experiència que no costa res de cometre errors, encara que siguin involuntaris. Madoz té una sèrie de corresponsals que li fan la feia de camp, vint anys després d'haver-se acabat la guerra. En aquest punt es devien refiar absolutament de la tradició oral, senzillament perquè no n'hi devia haver d'escrita. I quan una notícia passa de boca en boca es va fent una bola cada vegada més grossa; gairebé mai és al revés.

Amb risc de no encertar-la, ens inclinem per l'error involuntari.

A Busa hi havia els soldats que portaven a terme la fortificació i pocs més. Segurament no passaven de 500 o de 800, quantitats més ajustades als números que dóna Canelles. Ja hem esmentat que la fortificació portava un retard considerable, a causa de les glaçades de l'hivern i dels pocs que s'havien apuntat per treballar-hi, i que quan els va fer més mal temps va ser al març; és possible, doncs, que hi hagués pocs treballadors i pocs quintos fent instrucció. On haurien allotjat 8.000 soldats? Entre les quatre cases del Pla i les poques barraques que devien haver construït no es podien acollir tantes persones. Tampoc no podien dormir al ras, atesa l'època de l'any.

El diari *Mercantil* de Madrid, del 28 de maig de 1812, diu que Lacy ha fortificat la muntanya de Busa, on fan instrucció les tropes i els tambors d'aquell exèrcit, el nombre dels quals és de 250 homes, que provenen de Cardona, de l'Empordà, d'Arenys de Mar, de Talarn, de Ripoll, etc. És una dada important que referma el que hem dit suara, i que desmilitifica les exagerades quantitats que ens han arribat a través de diversos escrits. (22)

Madoz parla de 1.000 casetes o barraques construïdes. Canelles en la seva memòria no parla de la

quantitat de casetes que s'havien de construir; és possible que les tingués projectades, però de cap manera edificades, del contrari no es parlaria de la precarietat de la fortificació.

3- Amb tot el que hem dit suara, tot fa pensar que el nombre de soldats que van proclamar la Constitució no arribarien al miler, i que va ser un acte espontani dels lliberals de l'exèrcit que en aquells moments eren a Busa. I encara és més inversemblant que hi acudís gent dels entorns; els pagesos estaven tirs la guerra i de contribuir-hi econòmicament, i més recelosos encara envers una Constitució desacreditada i maleïda pel clergat conservador, des de la trona. Si la proclama hagués estat un acte organitzat s'hauria conservat algun document per humil que fos, perquè era indispensable fer-ne propaganda.

Però, encara podem defensar més aquesta teoria. ¿Si l'acte de proclamació va ser tan important, perquè ni Canelles, ni el rector de Sant Feliu Lluelles, ni el baró de Maldà no en diuen res? Un acte tan multitudinari en aquells cims no havia de passar desapercebut a aquells que volien fer història, encara que fos a través d'unes memòries o d'un diari particular. Quines raons tindrien per no fer-ne esment?

El baró de Maldà no parla de la Constitució fins el 12 de juliol, per dir que a Galícia ja l'han jurada, i pocs dies després informa de la proclama feta a Manresa i a Vic; i el 22 i 23 d'agost descriu llargament la proclamació feta a Berga, amb grans festes, oficis religiosos, i Patum per postres (21). És curiós que un home ultraconservador com el baró jura la Constitució a l'església parroquial de Berga: "*Acabat lo solemne ofici han anat a prestar, los sobredits Sr. alcalde i regidors, lo jurament a dita Constitució a les ares de l'altar, i después a la vora del presbiteri; lo poble cridant, com jo un de tants, 'así lo juro' i luego s'ha entonat lo Te Deum...*" (23).

¿No és sospitos que una persona amb l'orella sempre a punt per captar notícies, i molt relacionat amb els militars, no deixés constància d'un acte al qual van assistir tants soldats i tanta gent del país? Costa d'entendre.

Còmic on es representa els presos, que abans de morir de fam i altres calamitats, preferien tirar-se al buit. ARXIU ARB

Del mossèn de Sant Feliu, no podem assegurar res perquè en haver-se perdut el diari original, podria ser que el fragment que ens ha arribat sigui incomplet. Amb tot, si tal diari va caure en mans de Mn. Serra Vilaró, i en va fer uns apunts, dubtem molt que li passés per alt, ja que era un home que no deixava d'anotar tot allò que ell considerava vàlid per a la història.

Quant a Agustí Canelles, una de dues, o no l'esmenta per absolutista, o perquè no va creure oportú incloure dintre d'una memòria tècnica un fet polític, que en aquells moments per a ell no deixava de ser anecdòtic.

Agraïment: Dono les gràcies a la família de la casa Rial per les informacions que m'han donat, i per haver-me acompanyat a diversos llocs del Pla i a les restes de les fortificacions.

Notes

- (1) Llorens i Solé, Antoni. Solsona en les guerres del segle XIX a Catalaunya. Fundació Salvador Vives. Barcelona, 1981, pàgs. 49 i 52.
- (2) PLANAS, Antoni i ANTICH, M. Antònia, Busa: el Cogul i el Capolatell. Solsonès, a revista Vèrtex, núm. 190.
- (3) BACH, Antoni, Gran geografia comarcal de Catalunya, Vol. 2, el Solsonès. Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1981, pàg. 436.
- (4) Centro Geográfico del Ejército. Arxivo Cartográfico y de Estudios

- geográficos de Madrid". Depósito de la Guerra. Archivo de Planos. Arreglo de 1895. Estante P; Tabla 4ª; Cartera 6ª, Sección C; N° 7-68; Caja 86.
- (5) ARTÉS i LLOBET, Salvador, Revista Alella, núm. 219. Alella, 1993. Enclopèdia Caalana, Barcelona, 1977, vol. 4, pàg. 272.
- (6) Fonts: Enciclopedia Espasa Calpe. Enciclopedia Libre Universal i Biografia del general Lacy a www.1808-18011.org..
- (7) En el text original diu Sant Llorenç de la Muga, en lloc de Morunys.
- (8) La vara corresponia a 4 pams o a 0,70 m a Lleida i a Tarragona
- (9) En alguns textos, equivocadament, consta com a Serrat de les Graelles, en lloc de Gralles. Val la pena corregir-ho.
- (10) LLORENS i SOLÉ, Antoni. Ob. Cit. pàg. 64. "Aquesta Junta, obligada pels moviments de l'enemic havia de canviar sovint de lloc. Així, el 27 de novembre de 1811, s'instal·la a Vic; novament a Berga, el 5 de gener de 1812; a Sallent; a Vic per segona vegada, i a Berga per tercera vegada, del 7 de novembre a primers de desembre de 1812, on havia de morir, substituïda per la Diputació creada a Cadis. El decret de dissolució el va signar Lacy el 30 de novembre de 1812".
- (11) Arxiu Capitular de Solsona. Proclama de la Junta del dia 3 de desembre de 1811. Caixa 9.
- (12) D'AMAT i de CORTADA, Rafel, baró de Maldà. Calaix de sastre, vol. IX, 1811-1812, Curial Edicions, Barceloia, 1999, pàg. 107.
- (13) LLORENS i SOLÉ, Antoni. Ob. Cit. pàg. 62.
- (14) D'AMAT i de CORTADA, Rafel, baró de Maldà, ob. cit. pàg. 116.
- (15) LLORENS i SOLÉ, Antoni. Ob. cit. pàg. 63.
- (16) LLORENS i SOLÉ, Antoni. Ob. cit., pàg. 64.
- (17) LLORENS i SOLÉ, Antoni. Ob. cit., pàg. 62.
- (18) LLORENS i SOLÉ, Antoni. Ob. Cit. pàg. 63-64.
- (19) D'AMAT i de cortada, Rafel, baró de Maldà, Ob. cit. pàgs. 107, 109, 116, 118, 120, 123 i 128.
- (20) MADOZ, Pascual. Diccionario geográfico - estadístico - histórico de España y sus posesiones de Ultramar. Catalunya, vol I. Curial, Barcelona, 1985, pàg. 377.
- (21) D'AMAT i de CORTADA, Rafel, baró de Maldà, ob. cit. pàgs. 220-223.
- (22) Biblioteca Nacional de España. El Conciso, núm 30 de 30 de maig de 1812.
- (23) D'AMAT i de CORTADA, Rafel, baró de Maldà, ob. cit. pàg. 222.

Ramon Viladés Llorens